खटाङ्गमुद्रा स्त्री तन्त्रोक्ते मुद्राभेदे तल्लक्षणं यथा "पञ्चाङ्गुल्योदक्षिणस्य मिलिताह्यूर्द्धमुन्नताः। खट्वाङ्गमुद्रा-विख्याता देवस्य सुप्रिया मता" रुद्रया०।

खट्वाङ्गवन न० नित्यक०। वनभेदे "अहं हि खट्वाङ्गवने नारदेन समागतः" हरिवं० ७९ अ०।

खट्वारूढ़ त्रि० खट्वा+आरूढ़ अलौकिकविग्रहे द्वितीयान्तस्य-क्तान्तेन नित्यसमासः निन्दायाम्। जाल्मे सि०कौ०। प्रवृद्धादि० अन्तोदात्तताऽस्य। "वृतस्त्वं पात्रेसमितैः खट्वा-रूढः प्रमादवान्" भट्टिः। "खट्वारूढ़ः उत्पथप्रस्थितः" जयमङ्गला। तेन २तत्रार्थे च।

खड मन्थने भञ्जने च भ्वा०आत्म० इदित् सक० सेट्। खण्डते अखण्डिष्ट। चखण्डे खण्डनं खण्डः खण्डितः।

खड भेदने चुरा०उभ०सक० सेट्। खाडयति-त अचीखडत् त खाडयाम् बभूव आस चकार चक्रे। खण्डयन्।

खड न० खड अच्। १तृणभेदे (खड) २पानकभेदे, पु० मेदि० तच्च पानकं वैद्यके प्रसिद्धम् तत्करणप्रकारः वैद्याज्ज्ञेयः यथाह सुश्रुतः "खडाः खडयवाग्वश्च खाडवाः पानकानि च। एवमादीनि चान्यानि क्रियन्ते वैद्यवाक्यतः" स च भोजनकाले प्रस्तरमात्रे पेयो यथोक्तं सुश्रुते "सूक्तानि च खडांश्चैव सर्वशैलेषु दापयेत्"। खड+चातुरर्थ्यामनद्यामपि मतुप् मस्य वः। खडवत् खडस-न्निकृष्टदेशादौ त्रि० स्त्रियां ङीप्। ३ऋषिभेदे पु० तस्य गोत्रापत्यम् अश्वा० फञ्। खाडायन तद्गोत्रापत्ये पुंस्त्री०

खडक न० खड+संज्ञायां कन्। स्थाणौ "स्थाणुः खडक-मुच्यते" कात्या०श्रौ० १४।३।१२ सू० व्याख्यायां कर्कः।

खडक्की स्त्री खडक् इत्यव्यक्तशब्दं करोति कृ-वा०ड गौ० ङीष्। पक्षद्वारे (खिड्कि)। स्वार्थे क ह्रस्वः। खड-क्किका तत्रार्थे हारा०।

खडतु पु० खड+अतु। बाहुजङ्घातरणे संक्षिप्तसारः।

खडयवागू स्त्री खडपक्वा यवागूः। पानकभेदे खडशब्दे विवृतिः "खडयूषयवागूषु पिप्पल्याद्येव योजयेत्" सुश्रुतः

खडयूष पु० "तक्रं कपित्थचाङ्गेरीमरिचाजाजिचित्रकैः। सुपक्वं खडयूषोऽयमयं चाम्बलिकोऽपरः" चक्रदत्तोक्ते पक्वतक्रभेदे।

खड़िक त्रि० खडमस्त्यस्य ठन्। खडयुते। ततः सुतङ्गमा० चतुरर्थ्याम् इञ्। खाड़िकि तत्सन्निकृष्टदेशादौ त्रि०।

खडी स्त्री खड-अच् गौ० ङीष्। खटिकायाम् शब्दच०। सैव क ह्रस्वः। खडिका तत्रार्थे।

खडु स्त्री खड-क-। मृतशय्यायां संक्षिप्तसारः।

खडूर त्रि० खडमस्त्यस्य वा० ऊरच्। खडयुक्ते। "खडूरे अविचङ्क्रमां खर्विकां खर्ववासिनीम्" अथर्व० ११।९।१६। ततः शुभ्रा० अपत्ये ढक्। खाडूरेय तदपत्ये पुंस्त्री०

खडोन्मत्ता स्त्री खडेन उन्मत्ता। खडतृणेनोन्मत्तायाम्। ततः शुभ्रा० अपत्ये ढक्। खाडोन्मत्तेय तदपत्ये पुंस्त्री०।

खड्ग खड-भेदने गन्। असिशब्दे ५५१पृ० दर्शितलक्षणके लौहादिमये १प्रहरणास्त्रभेदे। "न हि खड्गो विजानाति-कर्मकारं स्वकारणम्" उद्भटः (खाग्) इति ख्याते २पदार्थे ३गण्डकशृङ्गे ४गण्डके (गाण्डार) पुंस्त्री०। ५बुद्धभेदे पु० मेदि० ६चोरनामगन्धद्रव्ये पु० राजनि०। खड्ग-स्योत्पत्तिः शब्दकल्पद्रुमे ब्रह्मयज्ञाग्नित उक्ता तत्-प्रमाणस्य मूलमृग्यम्। तस्य चालने गतिभेदस्त्रयोदशविधः महाभारते उक्तो यथा "मण्डलाकारतः खड्गभ्रामणं भ्रान्त १मुच्यते। तदेव बाहुमुद्यम्य कृतमुद्भ्रान्त २मीरि-तम्। भ्रामणं स्वस्य परितः खड्गस्याविद्ध ३मुच्यते। परप्रयुक्तशस्त्रस्य वारणार्थमिदं त्रयम्। शत्रोराक्रमणा-र्थाय गमनन्त्वाप्लुतं ४मतम्। खड्गस्याग्रेण तद्देहस्पर्शनं प्रसृतं ५मतम्। वञ्चयित्वा रिपौ शस्त्रपातनं गदितं सृतम्६। परिवृत्तं ७भवेच्छत्रोर्वामदक्षिणतो गतिः। पश्चात् यदापसरणं निवृत्तं ८सम्प्रचक्षते। अन्योन्य ताड़नं प्राहुः सम्पात९मुभयोरपि। आधिक्यमात्मनो यत् तत्समुदीर्ण१०मुदीरितम्। अङ्गप्रत्यङ्गदेशेषु भ्रामणं भारतं ११स्मृतम्। विचित्रखड्गसञ्चारदर्शनं कौशिकं१२ स्मृतम्। निलीय चर्मनिक्षेपो यदसेः सात्त्वतं १३हि तत्" वह्निपुराणे खड्गचर्मयुद्धे द्वात्रिंशत्स्थानान्युक्तानि यथा "भ्रान्तनुद्भ्रान्तमाविद्धमाप्लुतं विसृतं सृतम्। सम्पातं समुदीर्णञ्च श्येनपात-मथाकुलम्। उद्धूतमवधूतञ्च सव्यं दक्षिणमेव च। अनालक्षितविस्फोटौ करालेन्दुमहा-मुखौ। विकरालनिपातौ च विभीषणभयानकौ। समग्रार्द्धतृतीयांशपादपादार्द्धधारणम्। प्रत्यालीढमथा-लीढं वराहललितं तथा। इति द्वात्रिंशतो ज्ञेयाः खड्गचर्मविधौ रणे"। गण्डकरूपखड्गस्य पञ्चनखत्वेऽपि भक्ष्यतामाह मनुः "श्वाविधं शल्यकं गोधां खड्गकूर्मशशां-स्तथा। भक्ष्यान् पञ्चनखेष्वाहुः"। अस्य मांसस्य श्राद्धे प्रशंसामाह" मनुः "कालशाकं महाशल्कः खड्ग-लौहामिषं मधु। आनन्त्यायैव कल्पन्ते मुन्यन्नानि च सर्वशः"। "प्रायोविषाणपरिमोक्षलघूत्तमाङ्गान् खड्गां-